ПРОГРАММА

ПО ЛИТЕРАТУРНОМУ ЧТЕНИЮ

(агульский язык)

1-4 КЛАСС

ГЪАВУРДИК КИХЬА К1ЕДЖ

Программа лик1инаефе Федеральный государственный образовательный бинайин образованин стандартихъди дуьхьес акьуна.

«Литературайин хуруб» агъа предметил ппара х1а кар алдея биц1и классарин школьникар х1езур аркьа системайиг1 г1ае сасра предметарил суман. Ме предмети яг1ар аркьа к1илди сасра дарсар яг1ар аркьагунара хурубал алархьас, текстихъай лиханас, хурубаъ г1ешкъ ихьас; гебирин вардишвелар ац1уна асуллу э ме предметилас, хурубалас.

Литературайин хурубан курсунин **кьасттар** магьмебур э:

- фикир фай, дузди, тег1ди, бат1арди агъихьай, хуруб биц1и классарин школьникарин образованин системайин бинайиъ ихьуб;
- гьер джуьре текстарихъай лиханас агърукьубан бадала , гъургъа ч1алан гьер джуьрабур бегьем акьуб;
- хурубаъ, китабиъ г1ешкъ ихьуб; чиппи чиппин к1илилди чиппис хура китаб г1аттивас верегъилди, хурубан кругозор бегьем акьуб;
- гьер багварихъас яг1арвел гъушанас верегъилди вардиш акьуб, китабар хурагуна, гисак ахъакьунаеттарихъас йирк1в руц1ай, гъавурдик кей хуруб;
- гьер бат1ар гафунил ул алчатас яг1ар акьуб, художественный произведенин гавурдиъ архьас яг1ар акьуб, гисаъ пунаеттарикес чиппис т1ег1ем, 1екьул, муфи1ет гушас хьеб;
- иджвел-1айвел яг1архьеб, дусттвел,маслих1етвел, дузвел, учи акьуттихъас джуваб йина кканеф яг1архьеб;
- жуван ватанин культурайиъ г1ешкъ ихьуб, ац1уна миллатар ае Россияйин халкьарин культурайис х1уьлмат акьубал гудж алийиб;

- хурубаъ г1ешкъ ае читатель-школьник хьас алуч1уб, нравственный эстетический фикирар хъае инсан кеттархьебал алуч1уб, биц1и классарин школьникдин гъургъа ч1алан гьер джуьрабур бегьем акьуб (*йирк1в алийиб, хуруб, гъургъуб, лик1иб, хуруф ахъакьуб);*
- шиниккварис лик1инае Ватандин ва сасра х1уькуматаринра литературайихъай таниш акьуб.

Литературный чтение агъа предметил бинайин школайиъ /биц1и мактабариъ ппара х1а кар алдея хурубал суман, шиниккв вардиш акьубан багулихъсра.

Шиниккварин ешани фацанас вере суман художественный произведенибирихъай таниш верегуна, гебирин фагьумра, фикира бегьем ве, иджвел-1айвелдин гъавурдиъ архьа, йирк1уракдира багуйи фарцанде чиппи хураттар. Китабар хурагуна, гисариъ лик1инаеттарис суман, чиппи аркьа курарисра кьимат ес яг1арве гебирис, нуьх1уьбат хъай, дуьхьуьна гъас яг1арве сасрабирихъайра.

Лап х1а кар алди ая «Литературный чтение» агъа предметил хурубал алихьубал шиниккввар, гебирин гъургъа ч1ал бегьем акьубал. Гебирис яг1арве фагьум фай, хураяттин гъавурдиъ ай, бат1арди агъихьуна хурас, чиппикестти текст хурас, китабин найисак фи кейчин, фиштин информация кейчин джик1ес, дуьньяйихъас чиппис даг1аф яг1ар акьубан бадалди ишламиш акьас.

Ппара кар алдея ме предметил гъургъа **ч1ал бегьем** акьувелдилра; шиниккварин коммуникативный культура бегьем акьубан багулихъасра: литературный чтенин дарсариъ э шиниккввдин читательдин суман компетентность бегьем вереф, гьер шиниккввдис учин яг1арвел бегьем нае багулихъас акьуна кканди айчин аргваф. Гъавурдик кея читательди, хуруб гьемишанди лазимвел суман фацанасе, гиштин шиниккввдис текстихъай лиханас яг1ай аве, хуруттин гъавурдиъ архьа, учис хура китаб г1аттивас, хуруттис кьимат ес яг1арве, произведенибуриъ агвар акьунаеттарихъди автордин отношение фиштти ичин учин героярихъди, дуньяйин курарихъди,

фишттин курарихъас йирк1в руц1айчин автордин, фишттин бат1ар гафар ишламиш акьунайчин авторди произведениъ.

Литературный чтение предметил ппара кар алдея:

Текст хурубал ва гин гъавурдиъ архьубал общекультурный вардишвелар гъушубал; хурубаъ ва китабиъ, г1ешкъ ихьубал.

Хуруб, лик1иб ва коммуникативный культура яг1архьеб.

Ме вазифабур х1ел аркьагуна, гьер джуьре текстарихъай лиханас, китабин к1ил аттивас, учин дуьньяйихъас яг1арвелар алтухъ акьубан бадала ишламиш акьуб китабар; диалог гьудуьхьес яг1арве, учин фикирар агъихьас, алихьу вазифайихъди учи аркьа ахттилат (монолог) х1езур акьас, учин к1илилди справочникариъас, словарариъс, энциклопедибуриъас информация джик1ес хьеб.

«ЛИТЕРАТУРАЙИН ХУРУБ» АГЪА ПРЕДМЕТИН ЯГ1АРВЕЛАРИН НАТИЖАБУР (РЕЗУЛЬТАТАР)

Программайиъ агвар акьуная 1-4 классар ккирк1вая шиниккварин яг1архьевеларин результатар.

Личностный натижабур (результатар):

1) жуван Ватандихъди, Дагъустандихъди, агъул халкьдин, Ватандин тарихихъди, ватандин халкьдихъди г1ешкъ, дамахвел ай вардиш акьуб, ац1уна гьер джуьре миллатар ае Россияйин халкьра х1уьлматиъ ай фацуб;

2) литературайин произведенибурин кумакилди дуьнья сад идеф, байирарин гьер джуьрабур аяф идеф ул алчатуб, гьер джуьре халкьар, культурабур, диндин джуьрабур аеф яг1ар акьуб;

4) бат1арвелдихъди (эстетическайихъди) фикир фачартай вардиш акьуб, иджвел, йирк1в руц1авел, сасра инсанарин гъавурдиъ архьувел яг1архьеб;

5) сасрайи пеф х1исабикк ккей фацуб, сасрайин тарих, культура (г1едатар) х1уьлматиъ ай фацуб, сасра миллатарин халкьар х1исабикк ккей фацуб;

6) мактабихъди, мактабин коллективдихъди г1ат1уб, вардиш хьеб;

7) учи аркьа кардихъас учи джуваб иц1анф идеф яг1ар акьуб;

8) х1аттарихъай, учин таярихъай уч гъас яг1архьеб, гьер джуьре арабириъ ачархьегуна(ситуацибириъ), х1уьджатар, укъубар, дакканвелар дакьуна, х1уьджат мукьвариъас айч1вас хьеб, произведенин героярин курар учинттарихъай фачик1уб, гебири аркьа курар фикир акьуб;

9) творческий лихубахъди алдаркуна вардиш акьуб, халкьдин материальный ва духовный ценностяр ух1уб.

Метапредметный натижабур (результатар):

1) хурубан кьасттариъ, вазифабириъ гъавурдиъ архьуна, гебур кьабул акьас алуч1уб;

2) хура вег1дайи аркьа курарихъас вахтт ккими фикир акьас, алихьу вазифайихъ хъуттурфуна, акьунае кардин кьимат ес хьеб, нае багулихъас хъучушуна, акьуна иджи ичин кар г1аттивас яг1архьеб;

3) фикьас хурубан курар иджи веяф / девеяф ичин гъавурдиъ архьеб, фихьунара кар акьас девейчира, гъавурдиъ ай айч1вас гиштин арабириъас;

4) китабарик йинае ишанар ишламиш акьас хьеб;

5) справочникар, словарар, энциклопедибур ишламиш аркьай, лазим информация джик1ес хьеб;

6) хурае текст фикир хъай хуруб, гин кьасттарил, вазифабурил ул алчартай, аркьа ахттилат фикир акьуна, гин кьасттунихъ хъуттурфуна агъихьуб, лик1иб;

7) логический принципар фачик1уб, анализ акьуб, синтез, обобщение акьуб, нае фиттихъ хъукъунайчин кардин аттивас хьеб, учин фикир те яра ме кардихъас ахъакьас хьеб;

8) учихъай ахттилат аркьая инсандил йирк1в алиянас, гихъай ахттилат акьас х1езурди ахьеб, гьерттихъ учин фикир хъаяф те яра ме кардихъас кьабул акьуб, гьерттис ахттигьар аяф учин фикирар агъихьас , те яра ме кардис кьимат ес ахттигьар аяф кьабул акьуб;

9) х1уьджат архье мукьариъ гьер багварихъас фикир акьуна, джаллабири агъаттил йирк1в алийина, ара аттивас хьеб.

Предметин натижабур (результатар):

1) литература миллатинра, к1илди дуьньяйинра культура суман фацуб, литературайи э ух1аяф, авалдинхаб мич г1едатар, иджвел-1айвелин халкьдин 1екьулар хьес гъаяф;

2) хурубал ппара кар алдеяф гьер инсандин 1екьул ц1уьппе хьебан; Ватандихъас фикирар, гин агьлибирихъас, дуьньяйихъас, культурайихъас, иджвелихъас, 1айвелихъас, бат1арф-ч1ирх1еттихъас, дусттвелдихъас;

3) читательский компетентность бегьем акьуб, гъургъа ч1ал бегьем акьуб, агъихьуна хуруб, учикес хуруб яг1ар хьеб, художественный произведенин, учебный текстарин анализ акьас яг1архьеб, литературоведческий терминар, понятибур ишламиш акьас яг1архьеб;

4) чтенин /хурубан гьер джуьре рекъер (способар) ишламиш акьуб: фагьум акьуб, г1аттивуб (выборочное), руцуб (поисковое); гьер джуьре текстар фикирдиъ фацанас хьеб, гебурихъас гъургъагуна, ахттилатиг1 г1ачуч1уна, учин фикирар пас хьеб, героярин курарис кьимат ес хьеб;

5) учин к1илилди учис лазимде литература г1аттивас хьеб, справочникар ишламиш акьас хьеб, са биц1и джикъе аннотация лик1енас хьеб;

6) рех1ятин (простой) анализ текстарин акьас яг1архьеб: текстин паяр г1аттивуна, гебурин хъукъувелар агвар акьас хьеб. Сад сайилас асуллувелар аттивас хьеб, ке х1а фикир, мяг1на произведенин аттивас хьеб, текст пай акьас хьеб, паярис ттур ес хьеб, план акьас хьеб, ишламиш акьунае выразительный средствабур джик1ес хьеб, хъадакьас хьеб произведение;

7) гьер джуьре текстарихъай кар акьас яг1ар хьеб, фи джуьрайин текст ичин (художественный, учебный, научный) агвар аркьа тагьарар джик1ес хьеб. Гьер джуьре текстар джик1ес с яг1архьеб: *повествование* – ахъаркьа текст, *рассуждение* – суалар, джувабарилди учин фикирар лик1енас

(пас) хьеб, *описание* – героярис кьимат ес, гебур фишттинттар ичин ахъакьуб. Хуру произведенихъас отзыв лик1енас яг1архьеб.

8) художественно-творческий тагьарар бегьем акьуб, хуру произведенихъ хъуттурфанди, художникари йирх1унае ишкиларихъ хъуттурфанди, учин 1уьмурдиъ алчархьеттарихъас жуван текст хъит1ас хьеб.

ГЪУРГЪА Ч1АЛАН ВА ЧИТАТЕЛЬСКИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИН ДЖУЬРАБУР

Йирк1в алиянас яг1архьеб (аудирование)

Унихьа ч1ал фикирди фацуб (ахттилат аркьатти пеф, гьер джуьре текстар хурай гьина ичира унихьагуна). Гъургъа ч1алан дузди гъавурдиъ архьеб. Унихьу произведениъас алихьу суаларис джувабар ес хьеб, аркьа ахттилатин кьастт фи ичин яг1архьеб. Унихьуттихъди суалар алихьас хьеб, алихьу суаларис джуваб ес хьеб, нае кар найин кьабахъай вей агвар акьунайчин произведениъ пас хьеб, аркьа ахттилатин кьастт аттивас хьеб , хуру художественный, учебный произведенибириъас иц1ан суаларис джуваб ес хьеб. Гьер са автордин лирк1ен тагьар (стиль) фишттинф ичугас ул алчатуб, фишттин бат1ар ч1алар джик1инайчин авторди г1аттивас алчатас яг1ар акьуб.

Хуруб

Агъихьуна хуруб. Шиниккварин гъургъа ч1ал бегьем акьуб, коммуникативно-речевой навыкарил алихьуб.

Слогарилди хурубалас биц1и-биц1и, фикир аркьай, к1илинди гафар хурубалди алттушуб. Хурае текстин гъавурдиъ архьагъилди хуруб. Биц1и-биц1и хурубан х1еракат, тег1девел вартт акьуб. Хурагуна, орфоэпин, интонацин нормабур фацуб. Предложенибур хурагуна, препинанин ишанар аевусариъ лазим идегъилди джил агъихьай, гъатай хуруб. Гьер джуьре текстарин мяг1найин джуьревелари гъавурдиъ архьеб, интонацилди ге джуьревелар агвар акьас хьеб. Учин к1илилди г1аттивуна, са биц1и суман

текст выразительно хурас х1езур акьуб (фиштти хурайчин: агъихьа джил, х1еракатвел, нандиъ гъатайчин, нандиъ г1аттаркуна хурайчин, фикир акьуб).

Гъавурдик кей, дузди, лазимвусаъ гъирх1ай, хъихьуна, са минутиъ шиниккварифас хурас хьуна кканде:

1 –пе классиъ 20-25 гаф

2 –пе классиъ 30-40 гаф

3 – пе классиъ 50-60 гаф

4 – пе классиъ 70-80 гаф.

Учикес хуруб. Хурае произведенин мяг1найиъ гъавурдиъ архьеб учикес хурагуна. Фи джуьрайин хуруб ичин фикир акьуб (танишвелдис пуна, яг1ар акьас пуна, г1аттивас пуна), лазим информация текстиг1ас г1аттивас хьеб.

Гьер джуьре текстарихъай лихуб

Гьер джуьрейин (художественный, научно-популярный ва учебный) текстарихъай кар акьуб, гебур фачик1ас яг1архьеб. Текстарин джуьревелар, гебирин мурад-матлаб, мяг1на арайилди аттивас хьеб.

Произведениъ агвар акьунае герояри аркьа курарин гъавурдиъ архьеб.

Текстинна сад сайихъ мяг1найилди хъудукъунае предложенибирин джуьревелар агвар акьуб. Китабин ттуранихъ хъуттурфуна, гик кея ишкиларихъ, адихьунае (полиграфические особенности) тагьарихъ хъуттурфуна, фиттихъас ге ичин, яг1ар акьас хьеб.

Мяг1гайихъ хъуттурфуна, текстин паяр г1аттивас хьеб, ге паярис ттур ес хьеб. Гьер джуьре информациябирихъай кар акьас хьеб.

Джаллабири хъай фи-фидавайчин текстин аттивас хьеб: суаларис джуваб ес хьеб, агвар акьунае фи- хьунара са темайиъас айч1уна гъургъас хьеб, илдешари петтарил йирк1в алийиб. Справочникарикес, хъара сасра иллюстративный материаларикес муфи1ет кеттивас, гебур ишламиш акьас яг1архьеб.

Библиографический культура

Китаб искусствойин джуьрабирикес са джуьра э. Китаби э хьес лазим г1илмибур иц1анф. Учебный, художественный, справочный китабар. Китабин элементар: кьулар, содержание, титулдин к1едж, форзац, аннотация, китабик киве ишкилар.

Учин к1илилди *аннотация* лик1енас яг1архьеб.

Китабиъ иц1ан информацин джуьрабур: г1илминф, художественный, учебный.

Китабарин джуьрабур: китаб-произведение, китаб-сборник (завал акьуна, адихьунаеф), собрание сочинений, периодикайи адихьаттар (газитар, журналар), справочный изданибур (справочникар, словарар, энциклопедибур).

Агвар акьунае списокдиъас учин к1илилди алфавитный каталогиг1асра тематическийдиг1асра китабар г1аттивас хьеб.

Яшанихъ хъуттурфуна, фагьумди фацанас вересуман словарар, справочникар учин к1илилди ишламиш акьуб.

Художественный произведенин текстихъай кар акьуб

Художественный текстин тагьарар аттивуб: мег1елимдин кумак фай, г1аттивас хьеб выразительный средствабур. Произведенин ттуранин гъавурдиъ архьеб, фиштти хъукъуначин ге ттур китабин содержанихъай.

Хуру произведенин иджвел-1айвел аттивас хьеб, фикьас герояри чаб тиштти яра миштти гъареф ичин гъавурди архьеб, эл-джеме1этин рекъуьъас вейчин гебур, яра ц1аку рекъериъ архьунайчин яг1архьеб.

«Ватан» фиттис агъаф ичин фикир акьуб, гьер миллатарин (Россияйин халкьарин) произведенибириъ фиштти агвар акьунайчин ватан кканевел. Джалла халкьарин фольклордиъ сасуман темабур, герояр ахьеб. Учин к1илилди произведение ахъакьас хьеб, гьегисаъ ая выразительный средствабура ишламиш аркьай (синонимар, антонимар, метафорабур, сравненибур, эпитетар), мег1елимдин суаларин кумакилди сад сайин кьабахъ фиштти событибур произведениъ агвар акьунайчин ахъакьас хьеб, гьеме произведениъ гьучархьа спецификаийин лексикара г1ачик1ай, йирх1унае

ишкиларихъ хъуттурфанди рассказ (ахттилат) хъит1анас хьеб, ахъакьас хьеб произведение.

Произведениг1 г1ае герой фишттинф ичин, г1аттивай гисаг1ас художественно-выразительный средствабура пас хьеб. Текстиг1 джик1иб выраженибур, гафар геройдис характеристика иц1анттар, вея курарихъас агъаттар. Мег1елимдин кумак фай, персонажди аркьа курарис кьимат ес хьеб. Геройди аркьа курар фачик1ас хьеб, г1аттарке тагьарар гебирин джик1ес хьеб.

Произведенин геройдин гъургъа ч1алаъас, ги аркьа курариъас аттивай, характеристика ес хьеб гис: гин агубар фишттинттар ичин (портрет, хъуьссу), т1улар-т1аби1етарихъас пеб. Автор фиштти гъайчин, фишттин фикир файчин учин геройдихъди аттивас хьеб (авторский пометабирилди, героярин ттурарилди).

Художественный произведение фиштти джуьрабирилди ахъакьас вейчи: ирхи, г1аттивай, джикъи (ке основной фикирар дала ахъадаркьай).

Ирхи хъадакьуб текст (текст паярис кквал акьуб, гьер са паянинра, к1илди текстинрра ке х1а мяг1на фи ичин аттивас хьеб, опорный, ключевой гафар г1аттивас хьеб, паярисра, к1илди текстисра ттур ес хьеб; план (текстиг1ас г1аттиву назывной предложенибур суманф, суаларикес акьу суманф, учин к1илилди хъит1у предложенибирикес акьуф) акьуб хуппай. Ге планин кумак фай к1илди текст ирхи ахъакьуб.

Агвар акьунае паянихъай ахъакьас хьеб: геройдин характеристика ес хьеб (ге характеристика ес вересуман гафар, предложенибур г1аттивуб текстиг1ас), нае мукьуйиъ вере курарихъас ичин текстиъ пунаеф ахъакьас хьеб (текстиг1ас гафар, выраженибур г1аттивай). Гьер джуьре сасра произведенибирисг1а г1аттивуна фачик1ас хьеб эпизодар сасуман ситуацибур, герояри аркьа сасуман поступкабур.

Шаирарин текстар хурагуна, хураттил ул алчатуб, хуруб бегьем акьуб. Произведение хуруна ккирк1вастти пас алуч1уб, фиштти хьас ичин те яра ме геройдин 1уьмур, курар пас хьеб.

Научно-популярный, учебный ва сасра текстарихъай кар акьуб

Произведенин ттуранин гъавурди архьеб, китабин г1анаъ лик1инаеттарна ттур фиштти хъукъунайчин аттивас хьеб. Учебный, научно-популярный текстарин тагьарарин г1аттаркевелариъ гъавурди архьеб (гебур информация иц1аанттар э).

Гьер джуьре текстарин анализ акьас кумак аркьа рекъерихъай (приемарихъай) таниш акьуб: хъукъувелар-асуллувелар, ке х1а мяг1на фи ичин текстин. Текст пай акьас хьеб. Микротемабур (биц1и темабур г1аттивас хьеб). Ключевой, опорный гафар. Гьеге опорный гафарин, схемабирин, модельдин кумакилди хаб текст ахъакьас акьас хьеб. Ирхи текст ахъакьас хьеб. Джикъи ахъакьуб (ке х1а кар алесуман паяр г1аттивай).

Учебный заданибирихъай кар акьас яг1архьеб, кьабахъ йинае суаларихъай, справочный материаларихъай.

Гъургъас яг1архьеб (гъургъубан, ахттилат акьубан культура, адаб)

Сад сайихъай, инсандихъди алдаркуна гъургъуб (диалог) – ч1алан са джуьра э. Диалогиъай гъургъагуна: суаларин гъавурдиъ архьай кканде, гебирис джувабар ес вей кканде, учин к1илилди текстихъди суалар алихьас хьеб; бат1арди йирк1в алийиб, сасрайи агъаф ккегъатас яг1архьеб; х1уьлмат, нуьх1уьбат хъай гъургъуб; учин фикирар агъихьас хьеб (художественный, учебныйдиъас, научно-познавательныйдиъас) произведениъас. Литературный произведенибири э таниш аркьаф гьер миллатин гъургъагунан, экьуб-гъайшибарин г1едатарихъай.

Гафунихъай кар акьуб (бинайин мяг1на, алтте мяг1на яг1ар акьас хьеб), хьасегьан вартт акьас алуч1уб яг1а гафарин къайда.

Словарарихъай лихуб.

Авторский текст г1ачик1ай, агвар акьунае темайиъас монологический высказывание акьас яг1архьеб. Грамотно, бат1арди агъихьай гьер са гаф, гьер са сес гъургъуб.

Хуру произведенихъас, учис гьер ягъа аргвай, гьучархьа курарихъас ахъакьас хьеб (описанин, рассужденин, повествованин формабириъай).

Учин к1илилди учис пас кканди ае ахттилатин план акьас яг1архьеб. Выразительный средствабур г1аттивас хьеб (синонимар, антонимар, сравнени бур, метафорабур).

Ишкиларихъ хъуттурфанди, джикъесуман ахттилат хъит1анас яг1архьеб.

Лик1иб (лирк1ен ч1алан культура)

Лирк1ен ч1алан нормабур: произведенин, текстин ттур гин содержанихъай дуьхьуьб (тема, героярин хасиятар, нандиъ вeяф ичин агвар акьунае курар), лирк1ен ч1алаъ выразительный средствабур ишламиш акьуб, агвар акьу темайихъди ахттилат хъит1анас хьеб, хуру китабихъас отзыв лик1енас хьеб.

Шиникквари хуруна ккане китабар

Халкьдин сивил яратмиш хьунае ахттилатар.

Биц1и школьникар таниш акьуб агъуларин, дагъустандин, хъара сасра халкьарин шаирарин, классикарин проиведенибурихъай.

Ц1айи школайикк кичавей аме школьникарин яшанин фикирди фарцан суман китабар хуруб (тарихдихъас, ватандихъас, т1аби1етихъас, нахширарихъас, маларихъас, дусттвелдихъас, иджвелихъас суьх1уьрдин х1икатар, фантастикайинттар, юмористическибур).

Литературоведческий пропедевтика

(учис ишламиш акьас муфи1ет кеттивуб хуруттикес)

Мег1елимдин кумак фай, художественный текстиг1 ишламиш акьунае синонимарин, антонимарин, омонимарин, образный сравненибурин мег1найил ул алчатуб, фиштти авторди гебур ишламиш акьунайчин хъуттурфуб.

КУРСУНИН СОДЕРЖАНИЕ

«Литературный хуруб» агъа предметин содержание

1 класс

Шиникквари хуруна ккане китабариг1 г1ая хье ватандин шаирарин, сасра х1уьукуматарин писателарин ке ухьтан произведенибур, х1икатар, шаирар, ахттилатар.

Джалла произведенибур учебникариъ жанрдинна тематикайин тагьар фацуна г1аттивуна завал акьуная. Гьеме яшанин шиниккварис кьабул вересуман, кканвере суман темабирихъди э г1аттивунаеф произведенибур, шиникkварин 1уьмурдин гьер багварихъас, т1аби1етихъас.

Гъавурди кихьа, сифтта дарс .

Учебникдихъай таниш акьуб, гисак кея ишанарихъй (условный обозначенибирихъай) таниш акьуб, учебникдин содержанихъай, словардихъай.

Фидегьен иджи э хурас яг1архьеб

Фольклордин произведенибур: зарафатар, дадарин гафар, четверостишибур (бандар), х1икатар, элхъуьбар, тег1ди-тег1ди хуруна кканеттар (скороговорки), алихьубар-агъат1убар (загадкабур) ва хъара гьегишттинттар.

Китабар – хье дусттар э

Хурубарихъас, яг1архьевеларихъас, китабарик кея произведенибирихъас, дадарин 1екьуллу гафарихъас.

Хьид

Хьидин т1аби1этин тагьарар**.** Дагъустандин т1аби1етин бат1арвеларихъас: багъарихъас, чуьларихъас, нахширарин 1уьмурдихъас хьидана, сифтта агъуч1а 1уьк1ерихъас, инсанарин загьматарихъас, хьидихъас шиникквaрис хъит1унае х1икатар, мисалабур, шаирар.

Ул алчатубар. Гьава ибг1а хьеб, ибхьер уьц1уб, к1урариъ ц1абар ахъас, мурц1арин нахширар алттеб. Хьидана инсанари аркьа загьматар.

Че хизан

Дадас, бабас, хизанарис, шиникквaрис бахш акьунаеттар, дадар-бабарис кумак иц1анбахъас, жувалас х1аттарис х1уьлмат акьубахъас, биц1иттарихъ хъуттурфубахъас, хулаъ ае х1аттарин загьматис, илдешарис, хъай хурае шиникквaрин дусттарис бахш акьуна хъит1унае шаирар, х1икатар, ахттилатар.

Зе дусттар

Дусттарихъас, дусттарин 1уьмурдихъас, курарихъас, гебирин дусттвелдихъас, х1екьдан илдешарихъас шаирар, х1икатар, баснябур.

Маларна нахширар

Маларихъас, мурц1арин нахширарихъас (къушар)**,** гебирин 1уьмурдихъас, къайгъубирихъас ахъаркьа ахттилатар, шаирар.

Маларихъас, нахширарихъас хъит1унае агъуларин, сасра халкьарин ахттилатар.

2 КЛАСС

Г1улин бат1ар ирхе ягъар адине

Г1ул йирк1урал акьуб. Г1улин ирхе ягъарихъас, х1аттарин, шиникквaрин курарихъас, тамашибирихъас шаирар, х1икатар, мисалабур.

Ул алчатубар. Гьавайин температура гъайшибар, маларин, хуппурин, ч1иарарин бегьервеларихъас; мал бадалди г1улана инсанари аркьа загьматарихъас.

Экскурсия. Дараъди, ч1ириди, суварир ъди, чаб дуламиш вере мукьариъ ае 1уьк1ер, тукар, к1урарихъай таниш акьас экскурсия акьуб.

Адине, цул адине

Цулин т1аби1етихъас, цулин ишаратарихъас, цулин багъдихъас, ч1ирарихъас, дадарин тагьарарихъас, цулана шиникквари аркьа дурх1алаярихъас, инсанарин лихунарихъас шаирар, ахттилатар, х1икатар, мисалабур.

Ул алчатубар. Гьава сарин хьебар, дарариъ ае ц1абарин рангар джуьре хьеб, мурц1арин нахширар (къушар) ибг1а мукьариди алттушубар. Цулана инсанари аркьа курар-лихунар.

Экскурсия. «Цулин т1аби1ет».

Малар хье дусттар э.

Маларихъас, гебирин 1уьмурдихъас х1икатар, шаирар, мисалабур. Маларихъас аркьа къайгъувелар.

Загьмати фихьичира иц1анде

Гьер джуьре курар-пешабирихъас, инсандин 1уьмурдин загьматин матлабвеларихъас ахъаркьаттар.

Байирдил джагвар лех1еф алчихьуная. 1урд

1урдана т1аби1етин, байирдин ишкиларихъас; шиникквари дурх1убар, тамашибирихъас ме вахттуни, инсанарин къайгъувеларихъас, 1урдин багъарихъас, чуьларихъас, дарарихъас, маларихъас, нахширарихъас, къушарихъас шаирар, х1икатар, мисалабур.

Хизан. Мактаб. Дусттар

Дадар-бабарис, хизанарис, шиникквварис бахш акьунае произведенибур, дадас-бабас кумак акьубарихъас, училас х1аттарис х1уьлмат акьубахъас, биц1иттарихъ ахъаджих1убарис, хулаъ ае х1аттари аркьа курар-лихунарихъас, школайиъ хъай хурае дусттарихъас лик1инае шаирар, х1икатар, ахттилатар хуруб

Иджвел-1айвел, йирк1в руц1авел

Зурбавелдихъас, фурсар сасрайин варттал дакьубахъас, загьматихъас лик1инае произведенибур йирк1уралас хуруб; инсанари аркьа къайкъувеларихъас, ке удигьай - шиниккварихъас, гебирин бат1ар ва ч1ирх1е хасиятин курарихъас, х1екьдан илдешарихъас, 1егвалвел, х1ейифвел, йирк1в руц1авел фиттихъди яра гьинахъди агвар акьувелдихъас шаирар, х1икатар, баснябур.

3-ПЕ КЛАСС

Фидегьен иджи э шиниккварис мактаб

Мактабихъас, китабари ихьа 1екьулдин рекъярихъас лик1инае шаирар.

Садпе сентябрь – яг1арвеларин ягъ

Хурубарихъас, дарсарихъас, мег1елимарихъас, г1илмибирихъас шаирар, мисалабур, ахттилатар.

1УРД

1урдихъас, 1урдана шиникквари аркьа дурух1аларихъас, х1аттарин лихунарихъас, дарарихъас, багъарихъас, маларихъас, нахширарихъас лик1инае произведенибур (шаирар).

Халкьдин х1икатар, дадарин гафар

Дагъустандин ва хье халкьдин, хьес багун миллатарин х1икатар, баснябур, дадарин гафар (преданиебур)

Хьид адине

Хьидана инсанарин курарихъас, гьеме вахттунихъас, нахширарин, маларин, къушарин 1уьмурдихъас шаирар, х1икатар мисалабур, загадкабур.

Хье шиниккварин дурх1убар

Шиниккварин дурх1убарихъас, дурух1аларихъас лик1инае шаирар, х1икатар, дадарин ахттилатар.

Халкьдин лап х1а х1аягъ

Халкьдин баркаллагь дег1вин ветеранарис, гебирин хье х1уькумат ух1ая солдатарис бахш акьунае шаирар. Произведенибур.

IV КЛАСС

Зе Ватан, зе мукьар

Хье Ватандихъас, гин кьех1ялвеларихъас, ватандин агьлибирин зурба курарихъас лик1инае х1икатар, шаирар, ахттилатар, дадарин гафар, мисалабур. Исан гьер джуьре вахттуни т1аби1етихъас, ислях1велдихъас, хье республикайин, агъуларин тарихдихъас лик1инае шаирар, мисалабур.

Х1ЕКЬДАН ИНСАНВЕЛДИН ТАГЬАРАР

Х1екьдан илдешарихъас, инсанарин инсанвелдихъас, дусттвелдихъас х1икатар, шаирар, дадарин ч1алар, мисалабур.

Халкьдин сивил яратмишар

Агъуларин, хъара сасра миллатарин х1икатар, мисалабур, мег1нибур, халкьдин дуламишвеларихъас ахттилатар, дадарин гафар, загадкабур жуван Ватан, ае мукь кканди агвар акьунае фольклорный произведенибур.

Ватандин х1а дяг1ви

Ватандин х1а дяг1вихъас, халкьдин игитвеларихъас, дяг1ви джан алийиттарихъас шаирар, мег1нибур, ахттилатар.

1урд

1урдана байирарин гьавабирихъас, т1аби1етин агубарихъас. Дуньяйин дагишвеларихъас, ме вахттунихъас лик1инае произведенибур. Инсанарин курар-лихунар, къайгъубирихъас, шиниккварин тамашибирихъас.

Хьид

Хьидин т1аби1етин агубар (ишкилар), инсанарин курар-лихунарихъас, шиниккварин дурах1аларихъас х1икатар, шаирар, мисалабур, алихьай-агъарт1аттар.

ТЕМАТИКАЙИН ПЛАНИРОВАНИЕ

1- КЛАСС

(15 се1ет)

Тематикайин планирование	Шиникквларин лихунарин характеристика
Дарсунихъди х1езур акьуб (1 се1ет)	
Литература хура учебникдихъай таниш акьуб. Учебникдик кея ишанарин (гьер джуьре знакарин) гъавурдиъ ихьуб. Учебникдин матлаб.	Учебникдик кеяттар агвар аркьа страница (к1илар) джик1иб. Гьеге к1илариг1 учис герекф г1аттивас хьеб. Китабик кея ишанарин гъавурдиъ архьеб, мяг1на-матлабин гъавурдиъ архьеб.
Хьид (3 се1ет)	
Хьидин т1аби1этин тагьарар**.** Дагъустандин т1аби1этин бат1арвеларихъас: багъарихъас, чуларихъас, нахширарин 1уьмурдихъас, сифтта агъуч1а 1уьк1ерихъас, инсанарин загьматарихъас, хьидихъас шиникквларис хъит1унае х1икатар, мисалабур, шаирар. *Ул алчатубар.* Гьава ибг1а хьеб, ибхьер уьц1уб, к1урариъ ц1абар ахъас башламиш акьуб,	Разделдин мяг1на фи ичигуб. Хурае текстихъди йинае суаларис джувабар ес хьеб. Ишкиларихъ хуттурфанди текстин мяг1на-матлаб аттивас хьеб. Текстин паярис ттурар ес хьеб, гебирин мяг1на аттивуб. Хуруб – гьемишанди лазимвел суман фацуб, яг1а китабар сасрабирихъай фачик1ас яг1ар хьеб. Йирк1в алийина уйи шаирарин, ахттилатарин героярин **ттурар пеб;**

мурц1арин нахширар алттеб. Хьидана инсанарин загьматар.	ге произведенибириг1 г1ае гафар, калимабур, гъургъа ч1алаъ **ишламиш акьуб.** Т1аби1етихъас, байирдихъас, нахширарихъас, маларихъас биц1и шаирар йирк1уралас яг1ар акьуб, бат1арди, агъихьуна хуруб. Гъургъагуна, гафар агъихьубарил ул алчатуб (яваштти яра гьвайилас хуруна кканчин) таниш акьуб**.** *Ул алчатубар*. Гьава ибг1а хьеб, ибхьер уьц1уб, к1урарин т1урар т1ушуб, ц1аб т1ушуб, къушар (мурц1арин нахширар) алттеб, инсанарин аркьа загьматарил *ул алчатуб*. Учи учис яг1аф-дагьаттис *кьимат ес хьеб***.** Байирдиъди экскурсия акьуб.
Че хизан (3 се1ет)	
Дадас, бабас, хизанарис, шиниккварис бахш акьунае произведенибур, дадар-бабарис кумак акьубахъас, жувалас х1аттарис х1уьлмат акьубахъас,	Разделдин мяг1на фи ичигуб. Хурае текстихъди **йинае** суаларис джувабар ес хьеб. Ишкиларихъ хуттурфанди текстин мяг1на-матлаб аттивас хьеб.

биц1иттарихъ хъуттурфубахъас, хулаъ ае х1аттарин загьматис, илдешарис, хъай хурае шиникkварин дусттарис адихьуна хъит1унаешиирар, х1икатар, ахттилатар.	Текстин паярис ттурар ес хьеб, гебирин мяг1на аттивуб. Йирк1в алийи, унихьу произведенибирин ттурар к1вал акьуб: ге произведенибириг1 г1аяттарин ттурар, калимабур гъургъагуна, ч1алаъ ишламиш акьуб. Жуван хизандихъас, хулаъ ае х1аттари аркьа курар-лихунар, загьматихъас, гебирис акьуна ккане х1уьлматарихъас гъургъуб. Учи уч ахтармиш акьуб, учи-чин гьунарарис кьимат ес хьеб.
Зе дусттар (2 се1ет)	
Дусттарихъас, дусттарин 1уьмурдихъас, курарихъас, гебирин дусттвелдихъас, х1екьдан илдешарихъас шаирар, х1икатар, баснябур.	Разделдин мяг1на аттивуб**.** Рассказин, ахттилатин текст хъихьуна, учи учикди **хуруб**. Хурубан тег1девел, дузвел, агъихьуна хуравелдин кьадарар бегьем акьуб. Лазимвусаъ гъатай акьуб (пауза). Х1икатин, ахттилатин ахир жува хъит1уна ккирк1вас акьуб. Хуру текстихъди алихьу суаларис джувабар ес хьеб. Учин дусттарихъас, гебирин 1уьмурдихъас са бат1ар ахттилат ахъакьуб. Шаирар дусттарихъас, гебири аркьа курарихъас, дусттвелдихъас. Йирк1уралас яг1ар акьуб

	стихотворенибур.
Нахширарна къушар (3 се1ет)	
Маларихъас, нахшираpихъас, мурц1арин нахширарихъас (къушарихъас), гебирин 1убмурдихъас, къайгъубирихъас ахъаркьа ахттилатар, шаирар, гебирихъас хъит1унае сасра халкьарин х1икатар, ахттилатар.	Разделдин мяг1на фи-фидавай чугакьуб. Хуру материалдихъди алихьу суаларис джувабар ес хьеб. Текстин паярихъди йирх1уная ишкиларик фи кейчин, кеяттарихъас жуван гафарилди са биц1и ахттилат ахъакьас хьеб. Мег1елимдин суаларис джувабар иц1анди хуруная текстин мяг1на-матлабихъас пас алуч1уб. Х1икатиг1 г1аеттарис кьимат ес хьеб. Учис агу курар, учис ахъакьу ахттилатар г1ачихьас са биц1и х1икат ахъакьас алуч1уб.
Х1икатар (3 се1ет)	
Нахширарихъас агъуларин ва сасра халкьарин х1икатар.	Разделдин мяг1на аттивуб. Китабин ттуранихъ, ишкилихъ хъуттурфуна, лазим китаб г1аттивас хьеб. Китабарин ишанарихъай таниш акьуб. Текст, гъавурдик кей, дузди, ачухъди лазимдегъилди джилара агъихьай хуруб. Ишкилик йирх1уна къайдайис, г1ачадархъай, хъихьуна х1икат ахъакьас хьеб.

	Х1икатин мурад-матлаб аттивас кумак аркьа суаларис джувабар ес хьеб. Х1икатиг1 агвар акьунае инсанарин курарис кьимат ес хьеб, гебирин хасиятар агвар аркьа ч1алар, выраженибур г1аттивуб. Сайии сасрайин (чиппин илдешарин) хурубар ахтармиш акьуб.

2-ПЕ КЛАСС

(102 се1ет)

Тематикайин планирование	**Шиникkварин лихубарин характеристика**
Дарсунихъди х1езур акьуб (1 се1ет)	
Литературайин учебникдихъай таниш акьуб. Учебникдик кие ишанарихъай таниш акьуб, гебирин матлаб фи ичин агвар акьуб. Агъул ч1алал але кар агъул инсанарин 1уьмурдиъ. Учебникдин к1илар (оглавление). Словарь.	Литературайин учебникдин к1ил аттивас хьеб. Ишкиларихъ хъуттурфанди, гебирин мяг1на, учебникдиъ йинае текстарихъай хъукъас акьас хьеб. Учебникдиъ заданибурин кьабахъ йинае ишанарин матлаб яг1ар акьуб, гебур ишламиш акьуб. К1иларихъай

	(оглавленихъай) таниш акьуб, гисаъ ае лазим эсерар (произведенибур) г1аттивас хьеб. Учебникдин къабахъ йинае словардикес муфи1ет гъушуб.
Г1УЛИН ИРХЕ ЯГЪАР АЛТТВЕЯ (8 +2 се1ет)	
Г1ул йиpк1урал акьуб. Г1улин ирхе ягъарихъас, х1аттарин, биц1иттарин курарихъас х1икатар, шаирар, ахттилатар.	Разделдихъай таниш акьуб, к1иларихъай (разделар, главабур) **танишвел**, лазим параграфар гисаг1 г1аттивас хьеб. Гъавурдик кей, дузди, хъихьуна слогарилди, са-са гафар к1илихъди **х1уруб.** Текстин мурад-матлатлабиъ агвар аркьа суаларис **джуваб ес.** Хуруттис кьимат ес хьеб, иджвел-1айвел агвар акьас хьеб. Мег1елимдин суаларин кумак фай, учебникдик кея планин кумак фай текст хъадакьуб. Г1ул йиpк1урал акьуб. Г1улин ирхе ягъарихъас, х1аттарин, шиникkварин курарихъас, тамашибирихъас шаирар, х1икатар. *Ул алчатубар.* Гъавайин температура гъайшибар, маларин бегьервеларихъас, маларихъас г1улана инсанари аркьа лихубар,

	ахъийибар. Экскурсия. Дараъди, ч1ириди, суварииъди, чаб дуламиш вере мукьариъ ае 1уьк1ер, тукар, к1урар фишттинттар ичин, таниш хьас экскурсия акьуб. Г1улихъас лик1инае произведенибирихъай, гебирин авторарихъай таниш акьуб, йирк1уралас стихотворенибур хуруб. Автордин ттур к1вал акьуб, ишкиларихъ хъуттурфуб, гисак йирх1унаеттарихъас ахттилат ахъакьуб.
АДИНЕ ЦУЛ, АДИНЕ (8 +2 се1ет)	
Цулин вег1дайихъас, байирдин гьавабурихъас ме вахттуни, цулин ишанарихъас, багъар, ч1ирар, чуьларихъас; шиникkварин тамашибирихъас, инсанарин курар-лихунарихъас шаирар, х1икатар, мисалабур, халкьдин ч1алар-ахттилатар. «Цулин байир» агъа ишкилихъди ахттилат, са биц1и рассказ хъит1уб.	К1иларихъай (главабирихъай) таниш акьуб, г1исаг1ас лазим произведение г1аттивас хьеб. Шаирар дуздин интонация аркьай, гъавурдиъ ай, хъай хуруб. Мурад-матлаб аттива суаларис джуваб ес хьеб. Текст пай акьуб, паярил ттурар (к1илар) алийиб. Художественный произведениг1 г1ае бат1ар гафарил ул алчатуб: фишттин метафорабур, эпитетар, терминар ишламиш

	акьунайчин авторди. Цулин т1аби1етихъас, цулин ишаратарихъас, цулин багъарихъас, ч1ирарихъас, дарарин тагъарарихъас, цулана шиникквари аркьа дурх1алаярихъас, инсанарин лихубарихъас шаирар, ахттилатар, х1икатар, мисалабур. *Ул алчатуб.* Гъава вей-вей сарин хьебар, дарариъ ае ц1абарин рангар гъадаркеб, мурц1арин нахширар (къушар) ибг1а мукьариди алттушуб. Цулана инсанари аркьа курар. *Экскурсия.* «Цулин т1аби1ет».
МАЛАР – ХЬЕ ДУСТТАР Э (6 се1ет +1)	
Маларихъас, гебирин 1уьмурдихъас х1икатар, шаирар, мисалабур. Маларихъас аркьа къайгъувелар.	Китабин, текстин к1иларихъай таниш хьеб, гисаг1ас лазим произведение г1аттивас хьеб. Шаирар duздин интонация аркьай, гъавурдиъ ай, хъай хуруб. Мурад-матлаб аттива суаларис джуваб ес хьеб. Текст паярис пай акьуб, гебирил ттурар (к1илар) алийиб Маларин 1уьмурдихъас,

	къайгъувеларихъас ишкилар йирх1уб, гафарилди ахъакьуб. Текст паярис пай акьуб, паярис ттурар ес хьеб, мег1елимдин кумак фай, маларин ишкиларихъ хъуттурфанди, хъудуьрхье гафар джик1иб, агуттис кьимат ес хьеб. Гафар дузди агъихьуб, хуруб. Маларихъас лик1инае х1икатар, шаирар агъуларин шаираринттар сасра миллатарин писатели лик1иттар хуруб (В.Бианки, Ушинский, Пришвин, «Соколенок» журнал). Гьинахъас, фиттихъас хурунайчин (йирк1в алийина уйичин) джуваб ес алуч1уб, курар-лихунарис кьимат ес алуч1уб. Хуру х1икатарихъас ахъакьас, гисак кея ишкиларик йирх1унаттарихъас ахъакьас алуч1уб. Китаб бат1арди ух1уб (китабин кьулар, к1еджар).
ЗАГЬМАТИ ХЬЕС ФИХЬИЧИРА ЕСЕ (8+2 СЕ1ЕТ)	
Гьер джуьре курар-пешабирихъас, инсандин 1уьмурдин загьматихъас лик1инае произведенибур.	Китабин, текстин к1иларихъай таниш хьеб, гисаг1ас лазим произведение г1аттивас хьеб. Текстин г1анаъ ае четин гафар, гебирихъай багун гафарин яра

	сасра гафарин кумакилди мяг1на аттивас алуч1уб. Произведениг1 г1ае касарис характеристика иц1ан гафар, мег1елимдин кумак фай, текстиг1 ***джик1иб.*** Текст суаларин кумакдалди, мяг1найин ац1у паярис пай акьуб. Хуру произведенихъди сифтта суалин предложенибирилди, хуппай хабарин предложенибирилди лик1и план акьуб. Произведениг1 г1ае касарин хасиятарис, гебирин загьматарис кьимат ес хьеб. Х1уру произведение (сюжетин ахттилат, произведенис йинае ишкил) сифтта мег1елимдин суаларин кумакилди, хуппай жуван гафарилди, хъукъас акьуна, ахъакьуб. Текст пай акьуб, гебирис ттурар ес хьеб, мег1елимдин кумак фай, хуру текстин мяг1на-матлаб фи чин аттивуб. Загьмат акьуб инсандин лап х1а бурджлувел суман фацуб. Художественный текстин тагьарарил, ч1алан бат1арвеларил ул алчатуб. Мег1елимдин кумак фай,

	произведенихъди йирх1уная ишкиларихъди хъудуьхьуь гафар джик1иб. Гафар дузди лик1иб, хуруб. Литературный ч1алан нормабурин гъавурдик кихьуб, дузди, ачухъди, лазим идегъилди гъавайи агъихьай хуруб. Шиниккварис лик1иная журналарикес, китабарикес инсандин 1уьмурдихъас, загьматарихъас шаирар, ахттилатар, сасра джуьра произведенибур хуруб, произведенин автордин ттур яг1архьеб. Мег1елимдин суаларин кумак фай, хурунае китабин, произведенин мяг1на-матлабихъас пас хьеб. Гьинахъас, фиттихъас лик1инайчин, агъайчин джуваб ес хьеб. Инсанарин курарис, пешабирис кьимат ес хьеб. Китабин ваджиблу паяр яг1архьеб.
БАЙИРДИЛ ДЖАГВАР ЛЕХ1ЕФ АЛЧИХЬУНАЯ. 1УРД (10 +2 СЕ1ЕТ)	
1урдин т1аби1етин, байирдин ишкиларихъас; шиниккварин дурх1убар, тамашибирихъас ме вахттуни, инсанарин къайгъувеларихъас,	К1иларихъай (заглавибур) танишвел, гидас лазим произведение г1аттивас хьеб. Китабиъ йиная стихотворенибиг1ас, лазимдеф

1урдин багъарихъас, чуларихъас, дарарихъас, маларихъас, нахширарихъас. Къушарихъас шаирар, х1икатар, мисалабур. Ч1ал бегьем акьуб. «1урд» агъа ишкилихъди ахттилат, рассказ хъит1уб.	г1аттивас, мяг1на-матлаб аттивас хьеб гин. Художественный произведение(стихотворение) бат1арди, фикир аркьай, хуруб. Загадкабур гебурин агъат1убар яг1ар акьуб. Мисалабур к1вал акьуб. Мег1елимдин кумак фай, текстин план лик1иб, текстиг1ас гафар г1аттивай, мяг1на-матлаб агвар акьас хьеб. Текстин художественный тагьарил (особенности), ч1алан бат1арвеларил ул алчатуб: метафорабур, эпитетар, терминар. Мяг1найин багу гафар джик1иб, ппара мяг1на хъае гафарихъай таниш хьеб, мег1елимдин кумак фай, т1аби1етин ишкил агвар аркьа гафар г1ативуб, гебирис кьимат ес хьеб. Гафар дузди агъихьуб, лик1иб. Хурагуна, лазим интонация предложенин ахираъ акьуб, предложенин са джинсунин членарил лазимде паузара аркьай. *Ул алчатубар.* 1урдана 1уьк1ерихъас, маларихъас инсанари

	аркьа курарил ул алчатуб. 1урдин байирдил ул алчатубан бадала экскурсия акьуб. Хуру произведенин мяг1на, матлаб аттивас хьеб. Ттуранихъ, ишкилихъ хъуттурфуна, лазим китаб г1аттивас хьеб. Шиниккварис лик1инае китабар, журналар хуруб, Хуру произведенин, китабин автордин ттур яг1ай хьеб. Хура китаб бат1 арди мех1камди ух1уб.
ХИЗАН, ШКОЛА, ДУСТТАР (8+ 2 се1ет)	
Дадар-бабарис, хизанарис, шиниккварис бахш акьунае, дадас-бабас кумак акьубас, училас х1аттарис х1ьлмат акьубас, биц1иттарихъ ахъаджих1убарис, хулаъ ае х1аттари аркьа курар-лихунарис, школайиъ хъай хурае дусттарис лик1инае шаирар, х1икатар, ахттилатар. **Ч1ал бегьем акьуб**. «Че хизан» агъа темайиъас сочинение лик1иб.	Заглавиебурихъай (к1иларихъай таниш хьеб), лазим произведение гисаг1ас г1аттивас хьеб. Художественный произведение гъавурдик кей, дузди, лазим гафар агъихьай **хуруб.** Произведениъ агвар акьунае курарихъас (событиебур) хъихьуна, фиштти вейчин ул алчатуна, ахъакьас хьеб. План лик1иб. Планиъай произведение ахъакьас хьеб. Произведениг1 г1ае герояр аттивуб, гебирин агубар, аркьа курар агвар акьуб. Произведенин геройдихъди жуван отношение агвар акьуб, фишттти аргвайчи жувас те яра ме герой пас хьеб, ги аркьа курарис кьимат ес хьеб. Хуру текстин мурад-матлаб,

	мяг1на ахъакьас хьеб. Произведенихъди йирх1унае ишкилин матлаб аттивас хьеб. Гин мяг1найихъди дуьрхье предложенибур тестиг1ас г1аттивуб. Текстиг1 четин гафар г1айчин, аттилик1ина гебирихъай кар акьуб. Загадкабур агъат1уб. Агвар акьунае темайбирихъай са би1и, джикъе ахттилат хъит1уб. Жува аркьа курар-лихуран фи чин ахъакьуб. Хизандихъас, школайихъас, илдешарихъас ахъакьуб. Гебирин курарис кьимат ес хьеб. Хулаъ ае х1аттари аркьа курар-лихунарихъас ахъакьуб. Биц1иттари аркьа кумакар, х1аттарис х1уьлмат, гъил гьучихьуб, биц1иттарихъ ахъаджих1убахъас произведенибур хуруб.
ИДЖВЕЛ-1АЙВЕЛ, ЙИРК1В РУЦ1АВЕЛ (5 се1ет+1)	
Зурбади, дамахвелар кидавай, загьматихъас лик1инае произведенибур йирк1уралас хуруб, инсанари аркьа къайкъувеларихъас, аахъаджих1увеларихъас, ке удигьай - шиниккварихъас, гебирин бат1ар ва ч1ирх1е хасиятин курарихъас, х1екьдан илдешарихъас, 1егвалвел фиттихъди яра сасрайихъди агвар акьувелдихъас шаирар, х1икатар, баснябур.	Заглавибурихъай (к1иларихъай таниш хьеб), лазим произведение гисаг1ас *г1аттивас* хьеб. Китабарин выставкайиъ, хуруб лазимде китабарин ттурар кея плакатихъай (1-пе суьре ис), лап рех1етин карточкабирихъай (2-пе суьре ис) таниш акьуб. Произведенин ке х1а (главный) мяг1на аттивас хьеб. Мег1елимдин кумак фай текстиг1 г1ая касарин курар, хасиятар, аркьа идже яра 1ае курар агвар аркьа гафар, фраза г1аттивас хьеб. Произведенис йинае ттуранин гъавурдиъ архьеб. Жува сасра ттур ес алуч1уб. Хурагуна, произведенил алде ттуранихъас агвар аркьа мукь г1аттивас хьеб.

	Произведениг1 г1ае касарин хасиятарис *кьимат ес* хьеб. Произведение гьер са рольдис пай акьуна, хуруб. Произведенин мурад-матлаб аттива суаларис *джувабар ес* хьеб. Текстиг1 г1ае четин гафарихъай кар акьуб. Идже ва ч1ирх1е курарис кьимат ес хьеб. Загьматихъас лик1иная произведенибур йирк1уралас яг1ар акьуб. Ге произведение лик1и автордин ттур яг1ар хьеб. Ишкиларихъай таниш хьеб. Китаб мертти ух1уб.
Аргвай-даргвай хьид адине (6 +1 се1ет)	
Хьидин т1аби1етин ишкиларихъас, Дагъустандин т1аби1етин бат1арвеларихъас: багъариъ, чуьлариъ, дарариъ хьидин тагьарар; маларин, нахширарин, къушарин1уьмурдихъас, сифтта айч1ва тукарихъас, инсанарин загьматихъас, хьидана шиникквари аркьа тамашибур, дурх1убурихъас хъит1унае х1икатар, шаирар, мисалабур, загадкабур. Бабарис, чиярис, дишагьлин загьматис бахш акьунае шаирарна х1икатар. **Ч1ал бегьем акьуб.** «Хьид адине» агъа темайихъди сочинение лик1иб.	Китабарин ттурарихъай (к1иларихъай таниш хьеб), лазим произведение гисаг1ас *г1аттивас* хьеб Китабарин выставкайиъ, хурас лазимде китабарин ттурар кея плакатихъай, лап рех1етин карточкабирихъай таниш акьуб. Шаирар (стихотворенибур) дузди, гъавурди ай, ачухъди, агъихьуна, лазимде кьадарин х1еракатвел хъай, хуруб Загадкабур агъат1уб. Хьидин дуньяйин, т1аби1етин ишаратарихъас ахъакьуб**.** Текстис хъудуьрхье ишкилар йирх1уб. Текстин ке основной мяг1на, фикир фи ичин аттивуб. Мег1елимдин кумак фай, текстиъ агвар акьунае касарихъас, т1аби1етин ишкилихъас агъа гафар г1аттивуб, гебирис кьимат ес хьеб. Текстихъди йинае суаларис джувабар ес хьеб. Жуван суалар алихьуб. *Ул алчатубар***.** Гъавабур ибг1а хьеб, ибхьер уьц1уб, к1урарин т1урар т1ушуб,

	ц1абар ахъас хъучуч1уб, къушар алттеб. Хьидана инсанари аркьа загьматар. Байирдил ул алчатас экскурсиъди ушуб. Ц1ае китабарихъай таниш акьуб. Шиникквaрис лик1инае журналарикес, китабарикес хьидин т1аби1етин бат1ар дагишвеларихъас, маларин, къушарин 1уьмурдихъас лик1инае произведенибур хуруб. Хурунаеттарин мурад-матлаб, мег1елимдин кумак фай, аттивас хьеб.

III КЛАСС

(102 се1ет)

(77 се1ет – произведенибур яг1ар акьуб, гебирихъай кар акьуб, + 9 се1ет ч1ал бегьем акьуб + 16 се1ет классиъ адава вахттуни хураттарихъай кар акьуб)

Тематикайин пранирование	**Шиникквaрин кардин хараткеристика**
Дарсунихъди х1езур акьуб (1 се1ет)	
Литературный чтенин (хурубан) китабихъай таниш акьуб. Агъул ч1алан мукь хье халкьдин 1уьмурдиъ. Учебникдик кея ишанарин гъавурдиъ ихьуб. Учебникдин матлаб. Словарь.	Литературный чтенин учебникдин к1ил аттивас яг1архьеб. Заданибур ккирк1угуна, учебникдиъ ае ишанарин матлабар фи ичин яг1ар акьуб, гебур ишламиш акьуб.

.	К1иларихъ (заголовокарихъ) хъуттурфуна, китабихъас жувас лазимди ая произведение, автордин произведение, са темайин произведенибур г1аттивас хьеб. Произведенин ттуранилас хъучуч1уна, к1илди текстин мяг1на-матлаб яг1ар акьуб. Учебникдин кьабахъ йинае словардикес муфи1ет гъушуб. Учебникдин ваджиблу паяр яг1архьеб (кьулар, к1еджар).
ФИДЕГЬЕН ИДЖИ Э ШИНИККВАРИС МАКТАБ (2 се1ет)	
Мактабихъас, китабари ихьа 1екьулдин рекъярихъас лик1инае шаирар. **Ч1ал бегьем акьуб:** *«Че мактаб»* агъа темайиъас сочинение лик1иб.	Заголовокарихъ (к1иларихъ) хъуттурфуна, китабиъас жувас лазим произведение, са автордин произведенибур, са темайин произведенибур г1аттивас хьеб. Гъавурдик кей, дузди, лазим кьадарин тег1девел фай хуруб. Произведениъ ае событибур (курар) хъихьуна, хъукъувелара джирк1ей, ахъакьас хьеб. Хуру текстин план **лик1иб.** Мег1елимдин кумак фай, гин мурад-матлаб аттивас хьеб. Художественный произведенин

	жанрдин са-са тагьарарихъай (особенности) **таниш акьуб.** Ч1ал бат1ар аркьа гафар**,** синонимар, лазим предложенибур ва интонация ишламиш акьуб. Текстиъ агвар акьунае событибурихъас сасрабирин кумак фадавай **ахъас хьеб**. Хъукъуна кар акьас хьеб: сайи сайис хуруб. Ахъаркьаттил йирк1в алийиб, сасрайин фикирар х1уьлматиъай фацуб. Учи уч ахтармиш акьуб, жува жуван агърукьувеларис кьимат ес хьеб. Китабин паяр (кьулар, к1илар, сифтта гаф, ахиран гаф) **яг1архьеб**. Мег1елимди агвар акьу темайиъас уч учис (10-100 к1едж ая) китаб джик1иб; мег1елимдин кумак фадавай, дарсариъ адава вахттуни х1ефттайи 1-3 к1едж китабин хуруб. Мег1елимдин суаларис джуваб ес, жува жувас г1аттивуна хуру китабихъас са ч1укь ахъакьас хьеб. Классиъ адава вахттуни (внеклассный) хура китабарикес, 1-3 китабихъас ахъакьуб, гебур лик1и

	писателарин ттурар, гебур фиттихъас ичин пас хьуна кканде хабди хура дарсариъ. Произведенин матлаб яг1ай хьеб, ахъакьас хьеб. План лик1иб текстихъди. Планиъай са биц1и ахттилат хабди ахъакьуб. Суаларис джуваб ес хьеб. Китабин ттур, произведенин автор яг1ай хьеб. Шиниккварис лик1инае журналар, китабар хуруб. Кьасустти шиниккварис г1ачихьунае раздел сасра журналарикра джик1ина хуруб («Дагъустандин дишагьли»).
САДПЕ СЕНТЯБРЬ – яг1арвеларин ягъ (3 + 2 се1ет)	
Хурубарихъас, дарсарихъас, мег1елимарихъас, г1илмибирихъас шаирар, мисалабур, ахттилатар. **Ч1ал бегьем акьуб.** *«Къизилдин цул»* темайиъас сочинение лик1иб.	Заголовкабирихъ (к1иларихъ) хъуттурфуна, китабиъас жувас лазим произведение, са автордин произведенибур, са темайин произведенибур г1аттивас хьеб. Хурая произведенин мяг1на-матлабихъ хъуттурфуна, лазим интонация (мяг1найин ударение, паузабур, тег1девел, гьавайикес, (яваштти) хъай хуруб. Текст,

	гъалат1ар, хаб хъупуб (повторы) даркьай, хъукъуна, к1илинди гафарилди хуруб**.** Сасрайин кумак фадавай, текст паярис пай акьас хьеб, гебирин ке основной фикир, мег1елимдин кумак фай, джик1ес, аттивас хьеб. Текстин план акьуб. Текстихъди гафарилди ишкилар йирх1уб**.** Гьертти, учис аргвагъилди, т1аби1етин гьавайин дагишвеларихъас пас хьеб. Произведениъ ч1ал бат1ар аркьа гьер джуьре гафар, предложенибур, синонимар, лазим интонация ишламиш акьуб. Произведениг1 г1ая касар, событибур агвар акьуб, т1аби1етин ишкил гьучафайдебан бадалди авторди ишламиш акьунае гафар, фразабур джик1иб. Загадкабур агъат1уб. Мисалабур яг1ар акьуб. Художественный произведенил ул алчатуб, хъукъувелар фиштти акьунайчин, фи жанр ичин яг1ар аркьа тагьарар джик1иб. Г1улин ва цулин

	т1аби1етин ишкилар йирх1уб (гафарилди). Хъай яра 1у-1уд хьуна текстин паяр хуруб. Илдешарихъай маслих1етдалди файшуб, гъургъаяттил 1ирк1в алийиб, жуван фикирар агъихьуб. Учи учис яг1арвеларис, учин агърукьувеларис кьимат ес хьеб. Китабарин паяр (кьулар, к1илар, сифтта гаф, ахиран гаф) яг1архьеб. Мег1елимди агвар акьу темайиъас учифас (10—100 к1еджин) китаб г1аттивас хьеб. Мег1елимдин суаларис джуваб ес хьас, учи г1аттивуна хуруна китабин паярин мяг1на-матлаб аттивуб. Произведенибириъ гьер джуьрейин ч1ал ухьтан аркьа гафар, фразабур, синонимар, лазим предложенибур ва интонация ишламиш акьуб. Ахъаркьая ахттилатиг1 (произвдениг1) г1аеттар гьучафайдебан бадала, авторди ишламиш акьунае гафарна ч1аларин

	хъукъувелар арайил акьуб. Гисаг1 г1ае касарин курарис кьимат ес хьеб. План лик1иб, планиъас ахъакьуб. Суаларис джуваб ес хьеб. Китабин ттур, произведенин автор яг1ай хьеб. Китабарик, журналарик шиникkварис лик1инае произведенибур гьеме вахттунихъас джик1ина хуруб.
IУРД (21 се1ет)	
1урданахъас, 1урдана шиникkвари аркьа дурух1аларихъас, х1аттарин лихунарихъас, дарарихъас, багъарихъас, маларихъас, нахширарихъас лик1инае произведенибур (шаирар). Ч1ал бегьем акьуб. «*1урд хъучадине*» агъа темайиъас сочинение лик1иб.	К1иларихъ (ттуранихъ) хъуттурфуна, китабиъас жувас лазимде произведение, са автордин произведенибур, са темайихъди лик1инае произведниебур **г1аттивуб.** Текст, гъалат1ар даркьай, хъудукъай, к1илинди гафар агъихьай **хуруб.** Стихотворенихъди йирх1унае ишкилари фиштти агвар акьунайчин т1абии1етин гьава. Произведение йирк1уралас хуруб. Гисаг1 г1ае касарин курарис кьимат ес хьеб. Т1аби1етин ишкилар фишттин гафарилди агвар

	акьунайчин авторди ул алчатуб. Текст паярис кквал акьуб, гебирис ттурар хъит1уб. План лик1иб. Пландиъай ахъакьуб. Героярис характеристика ес хьеб. Мег1елимди агвар акьунае темайихъди гьер джуьре произведенибур джик1ес хьеб. Джик1иттар хуруна, учин фикирар ахъакьас хьеб. Текстиг1 г1ае диалогар бат1арди агъихьуна (выразительно) хуруб.
ХАЛКЬДИН Х1ИКАТАР. ХАЛИСАБУР (8 + 2 СЕ1ЕТ)	
Дагъустандин ва хье халкьдин, хьес багун миллатарин х1икатар, баснябур, халисабур риваятар (преданиебур) **Ч1ал бегьем акьуб**. *«Зас ке 1айи кканвере х1икат»* темайиъас сочинение лик1иб.	Заглавиебирихъ хъуттурфуна, лазим произведение г1аттивуб, са автордин произведенибур, са темайин произведенибур г1аттивуб. Произведение дузди, хураяттин гъавурдиъ ай, произведениъ йинае х1елдис хуруб. Х1икатариъ агвар акьунае инсанари, малари, нахширари аркьа курар-лихунарил ул алчатуб. Текст мяг1найин гьурк1у паярис кквал акьас хьеб. Хуру х1икатин мурад-матлаб, мяг1на джикъина ахъакьас

	хьеб, х1икатин ахир учингъилди ккирк1вас акьуб. Ишкиларихъ хъуттурфанди ахъакьас хьеб. Хуру текстихъас суаларис джуваб ес хьеб. Х1икатариъ, баснябириъ, дадарин гафариъ пунае суьх1уьр кея курарихъай таниш акьуб. Х1икатин мяг1на фи ичин аттивас хьеб. Агъихьуна, выразительно хуруб произведение, хураяттин гъавурдик кей, суаларис джуваб ес хьеб; мег1елимдин кумак фай, рифмайи ул алчатуб, чиппи рифма джик1ес алуч1уб, интонацилди герояргин хасиятар агвар акьас алуч1уб. Хуру х1икатар учин ч1аларилди ахъакьас хьеб.
ХЬИД АДИНЕ (12 + 2 СЕ1ЕТ)	
Хьидана инсанарин курарихъас, гьеме вахттунихъас, нахширарин, маларин, къушарин 1уьмурдихъас шаирар, х1икатар мисалабур. загадкабур. Ч1ал бегьем акьуб *«Хьидин курар»* темайиъас сочинение.	Заглавиебирихъ хъуттурфуна, лазим произведение г1аттивуб, са автордин произведенибур, са темайин произведенибур г1аттивуб. Произведение дузди, хураяттин гъавурдиъ ай, произведениъ йинае х1елдис хуруб. Произведениъ агвар акьунае

	курарихъас хъихьуна к1илиъ фиштти гъайчин, сад сайихъ фиштти хъукъуна айчин ул алчартай, хуруб. Сасрайин кумак адавай, учин к1илилди текст паярис пай акьуб, ге паярин ке основной фикир фи ичин, мег1елимдин кумак фай яг1ар акьуб Хуру х1икатин мурад-матлаб, мяг1на джикъи ахъакьас хьеб, х1икатин ахир учингъилди ккирк1вас акьуб. Ишкиларихъ хъуттурфанди ахъакьас хьеб. Хуру текстиъас суаларис джуваб ес хьеб. Х1икатариъ ч1ал бат1арди гьучагъас ишламиш акьунае гьер джуьрейин гафар, синонимар, лазим предложенибур, интонация ишламиш акьуб. Т1аби1етин тагьарар агвар акьас авторди ишламиш акьунае гафар джик1ес хьеб. Произведенибириг1 г1ае касарин курарис кьимат ес хьеб. Хьидихъас лик1инае стихотворенин гьавайил ул алчатуб: фишттин гафари агвар аркьайчин автордин настроение. Ге гьава агвар аркьа гафарин словарь акьуб.

	Шиникkварис произведенин жанр фи ичин яг1ар акьуна кканде, мяг1найихъди алихьу суаларис джуваб ес вей кканде, хъихьуна хурас вей кканде. Хурай унихьу (восприятие на слух) художественный произведенин гъавурдиъ архьуна кканде. Гъавурдик кей, хурас агърукьа кьадарин страницабур ая китабар хуруб. Йирк1уралас шаирар яг1ар акьуб, суалара алихьай ахттилатар ахъакьуб. Мег1елимдин кумак фай рифмайихъай таниш хьеб. Шиникkварифас вей кканде шаирдинна ахттилатин (рассказдин) **джуьревелар** агвар акьас. Мег1елимдихъай кар аркьаягуна, агвар акьуна кканде текст, ишкилин кумакра фай, учин ч1аларилди **хъадакьас**,. Агъихьуна (выразительное чтение) хуруб. Хуруттис учин кьимат ес хьеб. Учин фикирар те яра ме геройдихъас яра текстиъ агвар акьунае курарихъас пас хьеб.

ХЬЕ ШИНИККВАРИН ДУРХ1УБАР (3+ 2 се1ет)	
Шиникkварин дурх1убарихъас, дурух1аларихъас лик1инае шаирар, х1икатар, дадарин ахттилатар, гафар.	Заглавиебирихъ хъуттурфуна, лазим произведение г1аттивуб, са автордин произведенибур, са темайин произведенибур г1аттивуб. Произведение дузди, гъавурдик кей, лазимдегъилди хуруб. Шиникkварис дурх1убарихъас лик1ина шаирар, х1икатар хуруб. Хуруттихъас учин фикирар пас хьеб. Суалар алихьуб. Текстиъ пунае дурх1убарна чиппис шиникkварис яг1а дурх1убар сад ичин давайчин ахъаркьай, аттивас хьеб. Шиникkварин 1уьумурдихъас, гебирин тамашибирихъас китабар, произведенибур джик1ес хьеб. Хуруттис кьимат ес хьеб. Хъай (группайиъай) яра 1уйи сайи сайис стихотворенибур хуруб. Мег1елимдин суаларис джуваб ес хьеб. Текстихъди план лик1иб.

ХАЛКЬАРИН Х1А Х1АЯГЪ (8+2 се1ет)	
Халкьдин баркаллагь дег1вин ветеранарис, гебирин хье х1уькумат ух1ая солдатарис бахш акьунае шаирар. Произведенибур. Ч1ал бегьем акьуб «*Час ислях1вел кканде»* темайиъас сочинение лик1иб.	Заглавибурихъ хъуттурфуна китабиг1 лазим произведение джик1иб, са автордин произведенибур, са темайихъас лик1инаеттар г1аттивас хьеб. Дузди, хураяттин гъавурдиъ ай, лазимдегъилди интонация, логический ударение аркьай, хуруб. Ветеранарис, ислях1велдис, баркаллагь агъай бахш акьунае шаирар хуруб. Произведенин ттуранихъ хъуттурфуна, текст фиттихъас ичин, гин мяг1на-матлаб агъат1ас хьеб. Сайи сайис шаирар хуруб. Жуван нуьх1уьбат, х1уьлматлувел агвар акьуб. Жуван агрукьавеларис кьимат ес хьеб. Мег1елимдин кумак фадавай, дарсариъ адава вахттуни, х1ефттайин г1анаъ 4-5 страница китабин хуруб. Мег1елимдин суаларис джуваб ес хьас, жува жувас хуру китабариъас, са ч1укь г1аттивуна паянин мяг1на-матлаб фи чин ахъакьуб. Классиъ адава вахттуни (внеклассный), дарсариъ алттдеве

	писателарин 10-15 китаб яг1архьеб. Китабин ттур, автордин ттур яг1ай ккaнде.

IV -КЛАСС

(102 се1ет)

(77 се1ет произведенибур яг1ар акьас, гибирихъай кар акьас + 9 Се1етч1ал бегьем акьуб + 16 се1ет внеклассный чтение)

Тематикайин планирование	**Шиникқварин кардин характеристика**
Дарсунихъди х1езур акьуб (Введение)	
Литературайин учебникдихъай таниш акьуб. Учебникдик кие ишанарихъай таниш акьуб, гебирин матлаб фи ичин агвар акьуб. Агъул ч1алан мукь агъуларин инсанарин 1уьмурдиъ. Учебникдин к1илар (оглавление). Словарь.	Литературайин учебникдин к1ил аттивас хьеб. Ишкиларихъ хъуттурфанди, гебирин мяг1на, учебникдиъ йинае текстарихъай хъукъас акьас хьеб. Заданибурин кьабахъ учебникдиъ йинае ишанарин матлаб яг1ар акьуб, гебур ишламиш акьуб. Оглавленихъай таниш акьуб, гисаъ ае лазим эсерар (произведенибур) г1аттивас хьеб. Учебникдин кьабахъ йинае словардикес муфи1ет гъушуб.
ЗЕ ВАТАН, ЗЕ МУКЬАР (20+4 се1ет)	

Хье Ватандихъас, гин кьех1ялвеларихъас, ватандин агълибирин зурба курарихъас лик1инае х1икатар, шаирар, ахттилатар, дадарин гафар, мисалабур. Исан гьер джуьре вахттуни т1аби1етихъас, ислях1велдихъас, хье республикайин, Агъуларин тарихдихъас лик1инае шаирар, мисалабур. **Ч1ал бегьем акьуб** *«Зе Ватан»* темайиъас сочинение лик1иб**.**	К1иларихъ хъутутрфуна, учебникдихъай кар акьас алархьеб, учебникдиъас (суалар, тагьарар, абзацар, текстиг1 г1ае гафар) гьер са кардис кумак, муфи1ет гъушанас алуч1уб. Хурая произведенин мяг1на-матлаб фи ичин арайил акьас хьеб. Текст, мяг1найин бегьем паярис пай акьас хьеб, х1икатин, ахттилатин план акьас хьеб. Учи учис акьу планиъас ц1ае к1илиъас ахирахъди рукьуна джикъи ахъакьас верегъилди, текстин мяг1на-матлаб аргвагъилди ахъакьуб. Ишкил лик1иб гафарилди, жуван фикирар агъихьуб. Произведениг1 г1ае героярин (касарин) характеристика ес хьеб учин ч1аларилди текст ахъакьуб. Т1аби1етихъас, Ватандихъас, загьматарихъас, произведенибур хуруб. Китабин ттуранихъ, кьуларихъ, 1удпе кьуларихъ (форзац) сифтта гафунихъ,

	ишкиларихъ хъуттурфуна, китабин мяг1на-матлаб пас алуч1уб. Шиниккварис лик1инае китабарихъай таниш акьуб, гебур дарсариъ ишламиш акьуб. Шиниккварис лик1и газитарихъай, журналарихъай таниш хьеб. Библиотекайиъ лазим китаб джик1ес хьеб.
Х1АКЬДАН ИНСАНВЕЛДИН ТАГЪАРАР (16+3 се1ет)	
Х1екьдаан илдешарихъас, инсанарин инсанвелдихъас, дусттвелдихъас х1икатар, шаирар, дадарин ч1алар, мисалабур. Ч1ал бегъем акьуб: «Зе йирк1в але дустт» темайиъас сочинение лик1иб.	К1иларихъ хъуттурфуна, учебникдихъай кар акьас алархьеб, учебникдиъас (суалар, тагъарар, абзацар, текстиг1 г1ае гафар) гьер са кардис кумак, муфи1ет гъушанас алуч1уб. Инсанарин арайиъ ая х1уьлматихъас, х1екьдан инсанвелдин курарихъас пуная мукьар текстиъ джик1иб. Хуру произведенин ке х1а фикир, мяг1на-матлаб фи ичин гъавурдиъ архьеб, ахъакьас хьеб. Хуру текстин план акьас хьеб, сайихъ сад (последовательно) хъихьуна вея курарихъас планиъас хаб ахъакьас хьеб. Жуван фикирарилди, жувас аргвагъилди инсанарин арайиъ аве

	х1уьлмат-нуьх1уьбатихъас ахъакьас хьеб. Гафарин портретар лик1енас произведенибириг1 г1ае героярин. Описаниена повествование джуьре акьас хьеб. Литературный ч1алалди гъургъуб. Сасрайин кумак фадавай дусттарихъас, инсанарин бат1ар курарихъас, ватанихъас, загьматихъас лик1иная произведенибур джик1ина **хуруб.** Гебирин мяг1на-матлаб яг1архьеб**.** Произведениг1 г1ае героярин иджвел-1айвелин курар, лихубарис авторди иц1анде кьиматин гъавурдиъ архьеб; учин шиникквдин фикирар хуруттихъас ахъакьуб.
ХАЛКЬДИН СИВИЛ ЯРАТМИШАР (8+2 СЕ1ЕТ)	
Агъуларин, хъара сасра миллатарин х1икатар, мисалабур, мег1нибур, халкьдин дуламишвеларихъас ахттилатар, дадарин гафар, загадкабур жуван Ватан, ае мукь кканди агвар акьунае фольклорный произведенибур.	Халкьдин произведенибур хуруб. Текстин мяг1найихъ хъуттурфуна, агъихьай лазимвусар хуруб. Унихьу, йирк1в алийи произведенихъас гъургъа диалогиг1 г1ачуч1ас хьеб. Агърукьа кьадарин к1еджарин китабар гъавурдик кей хуруб. Фольклорный гьер джуьре

	жанрдин джуьревелар агвар акьас хьеб. Халкьдин х1икатар. Произведенибирихъди йирх1уна аве ишкилар (иллюстрации). Текстин мяг1найин гъавурдиъ архьебан бадала ишкилари гъаре кар. Произведениг1 г1ае касар (герояр). Китабихъай кар акьас хьеб. Китабин лазим информация яг1ай хьеб (автор, китабин ттур, заглавибур, сифтта гаф). Агъул халкьдин мег1нибур: суварихъас, 1уьк1ерихъас, х1урар-хуларихъас. Лирический мег1нибур. Зарафатарин мег1нибур. Хье халкьдин х1икатар (нахширарихъас, девлетлубирихъас, касибарихъас). Суьх1уьрдин курарихъас х1икатар. Текст пай акьуб. Х1икатин план лик1иб. Х1икатиг1 г1ае героярихъас ахъакьуб. Агъихьуна хурас, вей-вей хабди учикес хуруб. Хурагуна, произведенин гьава агвар акьас хьеб. Тег1ди хуруна кканевусаъ – тег1ди. явашттинвусаъ – яваштти. Мисалабирин мяг1найиъ ихьуб. Мисалабириъ агъаттар 1уьмурдин рекъяриъ, китабариъ

	гьучархьайчин пеб. Мисалайихъди ахттилат (рассказ) хъит1уб. Мег1нибурин рифма акьас кумак аркьа гафарин ахирарил ул алчатуб. 1абаъ ае шиниккварис, биц1иттарис аркьа мег1нибур. Загадкабур агъат1уб. Х1икатар ахъакьуб (ишкиларикес, планиъас, х1икатиг1 г1ае касдин ттуранихъас). Чиппи шиниккварис хъит1ар ит1анас алуч1уб, ишкиларихъди ттурар лик1иб. Жуван агърукьувеларил алгъузуб, гебирис кьимат ес хьеб. Йирк1уралас агъуларин х1икатар ахъакьуб.
ВАТАНДИН Х1А ДЯГ1ВИ (16 се1ет)	
Ватандин Х1А дяг1вихъас, халкьдин игитвеларихъас, дяг1ви джан алийиттарихъас шаирар, мег1нибур, ахттилатар. **Ч1ал бегьем акьуб** «Мебири Ватан бадала джан алийине» агъа темайиъас сочинениелик1иб.	Дег1вин вахттарихъас лик1инае произведенибур хуруб Дагъустандин писателари лик1инаеттар, Россияйин писатели, поэтари лик1инаеттар. Хуру текстихъди план лик1иб. Планиъ аягъилди, хъихьуна ахъакьас хьеб. Ватандин Х1а дег1види ушу хье игитарихъас, халкьдис алчархье хаджалатарихъас

	фиштти лик1инайчин авторди. Гафариилди ишкил йирх1уб игитарин, произведениг1ас гафар г1аттивай. Авторди ишламиш акьунае бат1ар гафар, синонимар, антонимар г1аттивуб. Хуру текст к1илиндира, г1аттивай паяриъайра ахъакьас хьеб. Чиппи шиникквари чиппин багунттар-к1илинттар, х1уринттар дег1вибур хьуна адеттарихъас яг1ар акьуна, ахъакьуб.
1УРД (4 +2 СЕ1ЕТ)	
1урдана байирарин гьавабирихъас, т1аби1етин агубарихъас. Дуньяйин дагишвеларихъас, ме вахттунихъас лик1инае произведенибур. Инсанарин курар-лихунар, къайгъубирихъас, шиникkварин тамашибирихъас. Ч1ал бегьем акьуб *«Зас ке 1айи ккане исан вег1да»* агъа темайиъас сочинение лик1иб.	Китабиг1ас жувас лазим произведение, са автордин произведенибур, са темайин произведенибур г1аттивас хьеб. Хурая произведенин мяг1на-матлабихъ хъуттурфуна, лазим интонация (мяг1найин ударение, паузабур, тег1девел, гьавайикес, яваштти) хъай хуруб. Текст, гъалат1ар, хаб пебар (повторы) даркьай, хъукъуна, к1илин гафарилди хуруб**.** Сасрайин кумак фадавай, текст паярис пай акьас хьеб, гебирин ке основной фикир,

	мег1елимдин кумак фай, джик1ес, аттивас хьеб. Текстин план акьуб. Текстихъди гафарилди ишкилар йирх1уб. Гьертти, учис аргвагъилди, т1аби1етин гьавайин дагишвеларихъас ахъакьуб. Произведениъ ч1ал бат1ар аркьа гьер джуьре гафар, предложенибур, синонимар, антонимар лазим интонация ишламиш акьуб. Произведениг1 г1ая касар, событибур агвар акьуб, т1аби1етин ишкил гьучафайдебан бадалди авторди ишламиш акьунае гафар, фразабур джик1иб. Загадкабур агъат1уб. Мисалабур яг1ар акьуб. Художественный произведенил ул алчатуб, хъукъувелар фиштти акьунайчин, фи жанр ичин яг1ар аркьа тагьарар джик1иб. Гьер инсанди фишттин тагьарарилди учис 1урдин аргвай ичин. 1урдана аркьа лихунар, г1едатар, курар агъуларин, сасра халкьарин произведенибур хуруб,

	ишламиш акьуб дарсариъ.
ХЬИД (12 +2 се1ет)	
Хьидин т1аби1етин агубар (ишкилар), инсанарин курар-лихунарихъас, шиникქварин дурах1аларихъас х1икатар, шаирар, мисалабур, алихьай-агъарт1аттар *«Хьид адине»* темайиъас сочинение лик1иб	Хьид — дуньяйин багамин вег1да х1исаб э. Ме вег1дайихъас лик1инае произведенибур хуруб. Китабиг1ас хьидихъас лик1инае произведенибур г1аттивасхьеб. Дарсуниъ аркьа кардин план аттивуб Унихьу (йирк1в алийи) текст фагьумдиъ фацуб; жуван фикир произведенихъас пас хьеб. Текст гьавайикесра учикесра хурас хьеб. Произведенин ттуранил ул алчатуб, фиштти содержанихъай хъукъунайчин ге ахъакьас алуч1уб. Фишттин гафарилди авторди агвар акьунайчин т1аби1етин бат1арвел хъуттурфуб. Са темайин произведенибур г1аттивуб, фи мяг1найилди гебур багу ичин агвар акьуб. Текстин паяр г1аттивуб. Ахъакьуб к1илди яра паяр г1аттивай. Лазим информация гьер джуьре источникариъас джик1ес хьеб. Диалогар бат1арди агъихьуна хуруб. Жува жуван агрукьавеларис кьимат ес хьеб.

ХУРУБАН АГЪРУКЬУВЕЛАР

Биц1и классар ккирк1вагунас государственный образовательный стандартари агвар акьуная магьме агърукьувелар хурубан техникайиъас:

- **хурубан тагьар** – к1илихъди гафарилди хуруб;
- **дузди хуруб** – даг1а текст литературный нормабириъай агъихьуна, хуруб;
- **хурубан тег1девел –** хурубан тег1девел, хураяф фагьумди фацанас мушат даркьагъилди хьуна кканде;
- **вей-вей тег1ди** хурас алуч1уна кканде.

1-пе класс. Гъавурдик кей, дузди, хъихьуна слогарилди хуруб гафар, предложенибур, биц1и текстар. Са минутиъ **20-25 гаф.**

2-й класс. Гафар к1илихъди дузди хуруб. Фикир аркьай, учикди хурас яг1ар хьеб. Гъавурдик кей, дузди, лазимдегъилди джилара агъихьай, лазим интонация, тег1девелра хъай, хуруб са минутиъ **30-40 гаф**.

3-й класс. Гъавурдик кей, дузди, тег1ди, агъихьуна хуруб к1илихъди гафар учикесра, агъихьунара. Предложенин тагьарихъ хъуттурфуна, лазим интонация, тег1девел, азийивел, агъихьувел, логический ударенира аркьай, хуруб са минутиъ **50-60 гаф**.

4-й класс. Тег1ди, гъавурдик кей, дузди, агъихьуна, лазим нормабуриъай, гъургъа ч1ал ухшар аркьа гьава фай, хуруб са минутиъ **70-80 гаф.**

Учин к1илилди выразительный чтенис х1езур хьеб. Гъавурдик кей, учикесттти хуруб фи кьадарин, фи жанрдин кканчин произведение**.**

К1ИЛАР